

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ У ЧИТАННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

І.С. Полюк

завідувач кафедрою теорії і практики французької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті розглянуто питання формування іншомовної комунікативної компетенції у читанні у студентів немовних факультетів, визначена роль синтетичного та аналітичного читання у процесі навчання, а також психологічні фактори даних процесів; запропоновано використання прийомів синтетичного та аналітичного читання.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетенція; безперекладне розуміння тексту; синтетичне та аналітичне читання.

Читання іноземною мовою є комунікативним умінням та засобом спілкування. Розвиткові навичок безперекладного розуміння іншомовних текстів необхідно приділяти постійну увагу, починаючи з перших занять з іноземної мови у вузі. Досягнути позитивних результатів у виробленні таких навичок в умовах вузу значно важче, ніж усіх аспектів практичного володіння іноземною мовою, яке є основною метою її вивчення у немовному вузі. Це вміння має першорядне значення у практичній роботі майбутнього спеціаліста після закінчення вузу, коли йому доводиться знайомитися з великою кількістю іноземної літератури з його фаху та вибирати з неї потрібну йому інформацію, з описами устаткування та інструкціями про його експлуатацію, патентами та описами винаходів і вдосконалень.

У чинній програмі з іноземних мов для немовних вузів перед студентами, які закінчують курс навчання, на першому місці ставиться вимога – вміти читати оригінальну літературу з спеціальності з метою одержання потрібної інформації. Отже, робота над читанням текстів іноземною мовою у вузі спрямовується на розвиток цього вміння, але не повинна займати зовсім окреме, ізольоване місце у процесі вивчення іноземної мови; навпаки, вона може бути ефективною тільки в тісному зв'язку і поєднанні з формуванням компетенцій в інших видах мовленнєвої діяльності.

Розуміння іншомовних текстів здійснюється на базі і за допомогою цілого комплексу мовних знань, вирішальне значення для вироблення вміння справді вільно читати іноземну літературу має систематичне тренування студентів у безперекладному читанні літератури іноземною мовою як на заняттях в аудиторії, так і в вигляді домашньої самостійної роботи. В процесі тренувальної роботи необхідно добитися того, щоб увага

студента при читанні зосереджувалася в першу чергу на змісті тексту.

Важливо, щоб викладач вузу з самого початку роботи з групою переконав студентів у тому, що вони можуть і повинні розуміти іншомовні тексти, не вдаючись весь час до посередництва рідної мови, і довів їм на практиці, що читання іноземною мовою може бути не тільки корисним, але приємним та цікавим. Раніше в практику навчання читання міцно входила складна чотириохступенева робота над текстом. Вважалося, що процес розуміння іноземних текстів неминуче проходить чотири ступеня, кожен із яких супроводжується певним видом перекладу на рідну мову: первинне розуміння прочитаного тексту, за яким слідує вільний переклад; повне, так зване аналітичне розуміння тексту, яке досягається шляхом детального аналізу всіх його елементів і супроводжується дослівним перекладом; синтетичне розуміння, при якому учні відриваються від іншомовного оформлення думки тексту і передають її рідною мовою у вигляді літературного перекладу; безперекладне розуміння, для досягнення якого студент повинен відірватися від прямої паралелі рідною мовою, яку він створив в процесі попередніх стадій роботи та поєднати думку автора з її вираженням мовою оригіналу.

Безперекладне розуміння тексту, вважалося основною кінцевою метою вивчення іноземної мови, проте це вміння сформується само собою на основі аналітично-перекладної роботи над текстом; практика показала, що робота за поданим методом аж ніяк не могла забезпечити досягнення цієї мети, результаті основна частина часу і уваги на заняттях припадала на аналіз і переклад тексту, які нерідко перетворювалися в самоціль.

Безперекладне розуміння іншомовного тексту і далі залишається основною метою навчання читання, проте підхід до способів

здійснення цієї мети докорінно змінився. Читання є не лише засобом навчання, а й джерелом інформації, засобом спілкування.

Для здійснення цих завдань в методиці виділяються різні групи прийомів, так званих «видів читання», серед яких основними можна вважати аналітичне і синтетичне читання. Ці терміни вдало підкреслюють суттєву різницю між двома підходами до матеріалу текстів — застосуванням аналізу мовного матеріалу тексту як основи для його розуміння і синтетичним цілісним сприйманням його мовної форми і змісту.

Раніше провідне місце займало аналітичне читання, при чому методисти вважали, що воно завжди повинно передувати синтетичному читанню. Зараз погляди на співвідношення цих двох видів читання змінилися; в сучасній методиці на перший план висувається синтетичне читання як система прийомів, спрямованих на розвиток вміння читати нескладні тексти без словника. Що ж до аналітичного читання то методисти прийшли до висновку, що аналіз форми як засобу розкриття змісту не можна успішно здійснити без опори на розуміння загального змісту тексту. Тому аналітичне читання як прийом, спрямований на досягнення розуміння тексту, може успішно здійснюватися тільки при наявності попереднього цілісного розуміння загального його змісту. Таким чином, спочатку синтетичне читання стає базою для проведення аналітичного читання, а далі обидва ці види читання підкріплюють один одного і не можуть успішно здійснюватися один без одного. Таке співвідношення двох систем прийомів, зв'язаних розвитком вміння читати з безпосереднім розумінням читати з використанням мовного аналізу, залишається дійсним і при роботі над вивченням іноземної мови у вузі.

З уваги на те, що у значної частини студентів-першокурсників не розвинуто або слабо розвинуто вміння читати і розуміти тексти без словника, дуже важливо з самого початку учбових занять допомогти їм оволодіти цим вмінням. Для досягнення цієї мети необхідно здійснювати цілу систему спеціальних вправ та, виробити в них такий підхід до читання текстів іноземною мовою, що сприяв би читанню не слів і речень, а цілих груп речень, які передають закінчену думку. Велику роль при цьому відіграє правильний підбір матеріалу для синтетичного читання. Дані чинники сприяють тому, що студент, зацікавлений змістом тексту, в якому, до того ж, немає надмірних мовних труднощів, що гальмували б його розуміння, все більше звикає до читання іноземною мовою не тільки заради виконання обтяжливого обов'язкового завдання, а для власного задоволення.

Велику допомогу у виробленні навичок безпосереднього розуміння, дають численні усні безперекладні вправи, які сприяють встановленню безпосередніх зв'язків між іноземними: словами і поняттями. В результаті усної безперекладної практики слова іноземної мови поступово стають для тих, що вчаться, такими ж сигналами другої сигнальної системи, як і слова рідної мови, а це в значній мірі забезпечує безперекладне розуміння при читанні. Дуже корисними в цьому відношенні є і вправи на розуміння зі слуху коротких оповідань, побудованих майже виключно на знайомому студентам мовному матеріалі.

На початковому етапі роботи над синтетичним читанням доцільно перед читанням тексту в аудиторії проводити спеціальні усні вправи, які створювали б у студентів певну направленість думки (це може бути, наприклад, вступна інформація викладача, що знайомить студента з темою тексту, який він буде читати, розповідь-бесіда про автора твору, пояснення заголовку). Після усної підготовки можна приступати до читання тексту. На початковому етапі навчання корисно, якщо початок тексту читає вголос викладач; при цьому він може повніше розкрити зміст за допомогою інтонації, і навіть міміки чи жести, іноді пояснити якесь трудне слово, називаючи зразу його синонім тощо. Потім викладач задає студентам декілька запитань, щоб перевірити, чи вони зрозуміли прочитану частину тексту, і далі вже студенти дочитують текст самостійно. Розуміння всього тексту перевіряється з допомогою питань та переказу іноземною мовою, лише при початкових спробах такої роботи можна допустити переказ змісту рідною мовою.

При роботі над синтетичним читанням корисно проводити вправи, які сприяють виробленню швидкої орієнтації у тексті та знаходженню в ньому основних думок. На початковому етапі такими вправами можуть бути завдання швидко відшукати в тексті речення, перші слова яких називає викладач, або відшукати і прочитати речення, які містять відповідь на питання викладача, знайти в тексті висловлювання, зв'язані з певною темою, тощо; вмінню відділяти головне від другорядного сприяють такі вправи, як завдання скоротити текст за рахунок однорідних членів речення, означень, підрядних речень, дієприкметникових зворотів і т. п., визначити в окремих реченнях основну думку, виражену суб'єктом і предикатом, викласти одним-двома реченнями зміст абзацу, і, врешті, декількома реченнями — основну думку всього тексту. Студенти можуть також складати план тексту, підбирати заголовки до окремих його частин тощо. Такі вправи не тільки сприяють швидкому знаходженню в тексті потрібної інформації та вмін-

ню виділити в ньому основні думки, але і створюють основу для роботи над реферуванням літератури по спеціальності на пізнішому етапі навчання та у великій мірі допомагають студентам навчитися правильно переказувати основний зміст тексту іноземною мовою, передаючи основні його думки короткими, простими реченнями і пропускаючи другорядні деталі.

Дуже важливим умінням, необхідним для розвитку навички безперекладного розуміння при читанні, є вміння студентів догадуватися про значення незнайомих їм слів і виразів, що зустрічаються в тексті. Таке вміння теж не приходить само собою; його треба розвивати з допомогою систематичного спеціального тренування. Смыслова здогадка відіграє велику роль при читанні не лише іноземною, але й рідною мовою, хоч вона і не усвідомлюється тим, хто читає. При читанні наукової чи технічної літератури з галузі, мало знайомої тому, хто читає, а дуже часто і газетних статей, читачеві постійно доводиться догадуватися про значення окремих слів, контролюючи правильність своєї догадки в процесі дальшого читання.

З психологічної точки зору, догадка при читанні текстів іноземною мовою має такий самий характер, як при читанні рідною мовою, незважаючи на те, що при недосконалому рівні володіння даною мовою вона порівняно утруднюється.

Для розвитку смыслової здогадки, тобто здогадки з контексту, яка в першу чергу має місце в процесі синтетичного читання, корисно проводити такі вправи, як: заповнити пропуски у реченнях словами і зворотами, відповідними до змісту, докінчити речення по змісту і т. п., а також вправи на встановлення значення незнайомого слова на основі конкретної ситуації, в якій дане слово вживається. Велику допомогу у виробленні догадки з контексту дає мовна догадка, яка розвивається, в основному, в процесі аналітичного читання. Обидва види догадки – смыслова і мовна – дуже тісно взаємозв'язані; встановлення синтаксичної функції слова і його приналежності до певної частини мови значно полегшує догадку про його значення з контексту; з другого боку, правильність мовної догадки перевіряється контекстом.

Завданням аналітичного читання є одержання інформації з тексту, що містить певні труднощі в мовному матеріалі чи змісті. Якщо при синтетичному читанні треба навчитися обходити труднощі, які стоять на шляху до розуміння тексту, то в процесі аналітичного читання ті, що вчать, набувають вміння перемогати ці труднощі з допомогою їх аналізу і, в міру потреби, перекладу на рідну мову. Що-

до перекладу, то він, так само, як і аналіз, не є метою роботи над аналітичним читанням, а допоміжним засобом для досягнення розуміння в особливо трудних випадках. Якщо ж вдається досягти розуміння якогось трудного місця в результаті його аналізу, то переклад уже непотрібний. Тому навіть при аналітичному читанні можна допускати щонайбільше вибіркового перекладу особливо грудних місць, зокрема, тих, які за своєю лексичною чи граматичною структурою докорінно відрізняються від відповідних явищ у рідній мові.

В умовах вузу на заняттях в аудиторії рідко проводиться повний цикл роботи над аналітичним читанням; правда, на початковому етапі доцільно проводити на заняттях аналітичне читання хоча б частини непідготовленого дома тексту, щоб навчити студентів тих прийомів і способів розкриття змісту складних місць, які потім допоможуть їм у самостійній роботі над складними текстами. Проте на дальшому етапі навчання значну частину роботи над аналітичним читанням (первинне ознайомлення із змістом тексту, розкриття значення незнайомих слів тощо) студенти здійснюють самостійно в порядку підготовки до занять, а на самому занятті, після контрольного перечитання тексту, здебільшого проводиться тільки лексико-граматичний аналіз складних місць, які студенти не змогли зрозуміти самостійно або зрозуміли невірно.

Одним із найважливіших завдань аналітичного читання, що проводиться на заняттях в аудиторії, є виробити у студентів вміння легко і швидко визначати, в першу чергу, суб'єкт і предикат висловлювання та інші його складові частини, спираючись на формальні елементи. Корисним може бути аналіз з допомогою графічного зображення даної конструкції на дошці, що наочно показує характер зв'язків між окремими елементами речення і таким чином допомагає зрозуміти його.

Застосовуючи такий чи інший вид граматичного аналізу, необхідно постійно мати на увазі те, що метою цього аналізу є розкриття змісту даного трудного речення, а не вправа на відповідний розділ граматики, тому форма аналізу повинна бути максимально простою. Метою лексичного аналізу є встановлення значень незнайомих лексичних одиниць у даному контексті. Його можна здійснювати як безперекладними методами, так і за допомогою словника. При роботі з словником лексичний аналіз має місце тоді, коли з великої кількості значень багатозначного слова треба вибрати те, що підходить за змістом до даного контексту. При цьому лексичний аналіз тісно переплітається з граматичним, щоб знайти слово в словнику, необхідно встановити, якою воно є частиною мови та смисловим аналі-

зом – вибір значення слова обумовлюється контекстом. Існує поширений метод роботи зі словником, коли студенти випишують із тексту незнайомі слова, а потім вишукують їх значення в словнику, записуючи, як правило, одне-два, перші по порядку, значення даного слова, після чого намагаються зрозуміти текст, «підганяючи» його зміст до цих випадкових значень. Потрібно загострювати увагу студентів на факті логічної залежності значення кожного окремого слова від змісту всього висловлювання. Оволодіння навиками мовної догадки є важливою базою для розвитку смислової догадки, без якої не можна обійтись при безперекладному читанні іноземної літератури. Тому необхідно прикласти всі зусилля для того, щоб навчити студентів встановлювати значення незнайомих слів, де це тільки можливо, без допомоги словника, спираючись на свої знання в галузі словотворення і логічно

осмислюючи слова, що мають подібні форми у різних мовах.

Таке вміння теж треба розвивати у студентів з допомогою цілої системи спеціальних вправ. Так, підставою для розуміння похідних слів, утворених із знайомих студентів елементів, є знання найбільш поширених афіксів і вміння поєднувати специфічне смислове навантаження, яке вони несуть у собі, із значенням основи слова, об'єднуючи їх у нову семантичну одиницю. Отже, для розвитку цього вміння слід проводити вправи, що містять елементи аналізу (виділення основи слова і його афіксів) і синтезу (встановлення значення слова як цілого на основі значень його складових частин). Подібним чином слід навчити студентів встановлювати значення складних слів на основі значень їх компонентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухбиндер В.А. Материали для чтения / В. А. Бухбиндер // Очерки методики обучения чтению на иностранных языках. – К.: Вища школа, 1997. – С. 138-147.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія : [навч. посіб.] / О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
3. Гапон Ю.А. Специфіка дисципліни і фактори, що визначають зміст навчання іноземної мови професійної спрямованості: зб. наук. статей / Ю. А. Гапон. – К.: Видав-во Європейського університету, 2003. – С. 40-49.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. Ніколаєва С. Ю.]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 1999. – 384 с.
6. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
7. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке / З.И. Клычникова. – М.: Просвещение, 1983. – 197 с.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2009 р.

